

Экскурсіі «Жывых вуліц»: хто мае права на горад?

Ангеліна Браніцкая

[1] Smith, L. *Uses of Heritage*. Routledge, 2006. 351 p.

Мы жывём у эпоху пераасэнсавання традыцыйных падыходаў да кіравання культурнай спадчынай. Адной з магутных інтэлектуальных крыніц дыскусій па гэтай тэме ужо амаль дваццаць гадоў застаецца кніга Лораджэйн Сміт «Выкарыстанне спадчыны» [1]. Сміт крытыкуе так званы «санкцыянаваны дыскурс спадчыны», у межах якога навукоўцы, супрацоўнікі музеяў і іншыя спецыялісты на падставе дзяржаўнай палітыкі памяці ды ўласнай экспертнай кваліфікацыі вырашаюць, што з’яўляецца каштоўнасцю, а што не, і як гэта інтэрпрэтаваць. Але няўжо не павінны самі супольнасці спадчыны – жыхары, якія захоўваюць у памяці ўнікальныя гісторыі і традыцыі – удзельнічаць у гэтым працэсе ў першую чаргу?

Рэалізацыя сацыяльнага патэнцыялу спадчыны, выкарыстанне яе для вырашэння праблем супольнасці – нават сёння ва Усходняй Еўропе гэта ўсё яшчэ новыя ідэі, якія патрабуюць падрабязнага тлумачэння. Між тым, у Еўрапейскім Саюзе ўсё больш краін далучаюцца да Канвенцыі Фару (2005), прымаючы на сябе абавязацельствы па ўключэнні супольнасцей у кіраванне лакальнай спадчынай. Так ключавымі постацямі ў захаванні спадчыны становяцца мясцовыя жыхары, носьбіты жывой памяці і ўнікальных традыцыйных практык. Прыцягненне гэтых людзей дазваляе раскрываць шматграннасць культурных каштоўнасцей, надаючы ім новае значэнне ў сучасным кантэксце.

Для нас, беларусаў, гэта актуальна з прычыны ўзрастання цікавасці жыхароў беларускіх гарадоў і мястэчак да лакальнай спадчыны. Беларусы цікавяцца сваёй генеалогіяй, ладзяць экспедыцыі да месцаў продкаў, развіваюць унутраны турызм. Некаторыя прыкметы сведчаць, што гэтая цікавасць становіцца масавай. Разам з тым, пачынаючы з 2020 года супольнасцям Беларусі ўсё складаней заяўляць пра свае правы ў цэлым і пра культурныя правы ў прыватнасці. Таксама становіцца ўсё менш арганізацый і праектаў, якія працуюць з лакальнай спадчынай і мясцовымі супольнасцямі. Тыя ініцыятывы, што яшчэ застаюцца ў Беларусі, у большасці рэалізуюцца асобнымі дзеячамі, якія працуюць у цісках самацэнзуры і вельмі асцярожна.

У захапленні гісторыяй беларусы, вядома, не самотныя: у апошняе дзесяцігоддзе жыхары шматлікіх постсавецкіх гарадоў пачынаюць усведамляць сваё права на горад і аб’ядноўваюцца ў супольнасці

← Экскурсіі праекта «Жывыя вуліцы».
Фота з з сацсетак ініцыятывы

для сумесных дзеянняў. Але назапашванне пазітыўнай практыкі выявіла адну значную асаблівасць і нават цяжкасць, звязаную са складанай марфалогіяй нашых гарадоў. Вялізныя, часам проста неабсяжныя і «нічыйныя» прасторы постсавецкіх мікрараёнаў, да таго ж з невідавочнай гісторыка-культурнай каштоўнасцю, не спрыяюць узнікненню пачуцця супольнасці. У адным двары са шматпавярховымі дамамі можа жыць ад 500 да 2 000 чалавек і нават больш. Акрамя таго, у гэтых раёнах даволі моцная ратацыя рэзідэнтаў, і «старажылы» раствараюцца сярод новых жыхароў. Відавочна, што такая колькасць суседзяў не можа «прысвоіць» сабе агульную прастору, і таму не вельмі зразумела, як у іх можа нарадзіцца тое самае ўсвядомленае «права на горад», а ўслед за гэтым імкненне рэалізоўваць гэта права.

Паводле назіранняў экспертаў, жыхароў такіх мікрараёнаў прымушае аб'ядноўвацца ў часовыя супольнасці толькі «знешняя пагроза» (вырубка паркаў, знос дамоў і да т.п.), а таксама (у значна меншай ступені) праекты перапланіроўкі і добраўпарадкавання двароў і кварталаў. Усвядомленне культурнай каштоўнасці тут відавочна не ў прыярытэце.

Скінцць экспертаў з пастамента

Але што калі пачаць менавіта з гэтага ўсвядомлення? У Вільнюсе ўжо некалькі гадоў дзейнічае ініцыятыва, якая займаецца папулярызаваннем зусім не відавочнай спадчыны, надзяляючы каштоўнасцю «спальныя раёны», і такім чынам развенчвае міф аб тым, што самае цікавае сканцэнтравана ў гістарычным цэнтры.

«Gatvės gyvos» – «Жывыя вуліцы»

Вільнюс прыцягвае не толькі глыбокай і шматграннай гісторыяй, але і насычаным культурным жыццём: ад маштабных праектаў і фестываляў да лакальных ініцыятыў. Гэты горад стаў сапраўднай калыскай стартапаў і творчых эксперыментаў, дзе актыўна фармуецца падтрымліваючая супольнасць, што прымае новыя ідэі. Аднак застаецца адкрытым пытанне: якія пляцоўкі для дыялогу існуюць у Вільнюсе?

Дадзены артыкул ставіць за мэту распавесці пра лакальную ініцыятыву «Жывыя вуліцы», якая выкарыстоўвае гарадскія экскурсіі ў якасці інструменту актывізацыі супольнасцей.

З 2015 года праект «Жывыя вуліцы» ладзіць для віленчукоў экскурсіі па нестандартных маршрутах, якія дазваляюць даследаваць гарадскія раёны з дапамогай іх жыхароў. Каманда праекта ўжо пазнаёміла тысячы гараджан з такімі лакацыямі, як Наўінінкай (Naujininkai), Маркучай (Markučiai), Лаздзінай (Lazdynai), Вілкпедэ (Vilkipėdė) і Жверынас (Žvėrynas). Былі арганізаваныя не толькі

Сайт лакальнай ініцыятывы «Жывыя вуліцы»

Наўінінкай (Naujininkai)
Маркучай (Markučiai)
Лаздзінай (Lazdynai)
Вілкпедэ (Vilkipėdė)
Жверынас (Žvėrynas)

«Vilniaus gatvės gyvos»
(Дух віленскіх вуліц)

традыцыйныя пешыя, але і экскурсіі на цягніках, аўтобусах і нават тралейбусах. Таксама штогод «Жывыя вуліцы» ладзяць інтэрактыўны дзіцячы лагер, прысвечаны гісторыі горада. З 2018 года ў іх могуць удзельнічаць як дзеці з Вільнюса, так і з Каўнаса і Клайпеды. Таксама выйшлі тры кнігі пад агульнай назвай «Vilniaus gatvės gyvos» (Дух віленскіх вуліц). У іх каманда ініцыятывы сабрала матэрыялы ўласных даследаванняў, праведзеных у рамках падрыхтоўкі да экскурсій.

Датай стварэння ініцыятывы лічыцца 1 ліпеня 2015 года, калі была зарэгістравана яе старонка ў Facebook. У пачатку шляху «Жывыя вуліцы» яшчэ толькі намацвалі сваю аўдыторыю. Як распавядае адзін з заснавальнікаў праекта Альбертас Казлаўскас, які яшчэ працаваў тады ў банку, «першая экскурсія была разлічана больш на замежнікаў. Калі ж на яе прыйшла вялікая група мясцовых жыхароў і праявіла цікавасць, я зразумеў, што дзейнасць трэба развіваць у гэтым кірунку. Пасля Ужупіса мы пайшлі на Наўінінкай і іншыя раёны».

З часам ініцыятары праекту зразумелі, што ў літоўскім грамадстве існуе вялізны запат на вывучэнне лакальнай спадчыны, і праект набыў цяперашні фармат – «гісторыя ад мясцовых і для мясцовых».

Пры гэтым каманда ніколі не пазіцыянавала сябе ў якасці прафесійных гісторыкаў і свядома адыходзіць ад вялікага дзяржаўнага/нацыянальнага наратыву, аддаючы перавагу апавяданню маленькіх, часам забытых гісторый, дапамагаючы мясцовым жыхарам разгледзець лакальныя падзеі, пра якія яны маглі і зусім не ведаць.

Самае цікавае аказваецца ў сталёных раёнах

шматпавярховікі ў раёне
Пашылайчай (Pašilaičiai)

інтэрактыўны
дзіцячы лагер

[2] <https://www.gatvesgyvos.lt/stovyklos/>

Сябры ініцыятывы спрыяюць удзелу жыхароў у культурным жыцці двума шляхамі. Першы – стварэнне даступных і цікавых маршрутаў. Нетрадыцыйныя маршруты выводзяць жыхароў за межы папулярных цэнтральных славуццяў, дазваляючы адкрываць менш вядомыя, але значныя месцы, забяспечваючы доступ да разнастайнай культурнай спадчыны. Напрыклад, экскурсія па раёне буйнапанельнай забудовы Пашылайчай у летнім сезоне 2024 года была накіраваная на тое, каб жыхары Вільнюса ўсвядомілі, што іх савецкія шматпавярховікі з’яўляюцца асаблівымі – як па гісторыі раёна, так і па гісторыі сем’яў, якія ў ім жывуць.

Другім прынцыпам ініцыятывы з’яўляецца далучэнне мясцовых жыхароў. Праект накіраваны на тое, каб менавіта мясцовыя станавіліся актыўнымі ўдзельнікамі інтэрпрэтацыі спадчыны. Каманда прыняла рашэнне стварыць інтэрактыўны дзіцячы лагер, дзе педагогі праекта разам з дзецьмі праз жывыя інклюзіўны досвед вывучаюць гісторыю горада [2].

Асноўная мэта праекта – даць жыхарам магчымасць калектыўна даследаваць і глыбей разумець уласны горад. Так людзі рэалізуюць сваё права на доступ да інфармацыі і культуры, адначасова ўзаемадзейнічаючы з навакольным асяроддзем і адно з адным. Такія калектыўныя «выхады па гісторыю» даюць магчымасць для дыялогу, падчас якога супольнасці дзяляцца ўспамінамі і інтэрпрэтацыямі. І так, здавалася б, звычайныя экскурсіі з удзелам мясцовых жыхароў становяцца прыкладам, як спадчына можа служыць каталізатарам сацыяльных змен.

Перспектывы развіцця ініцыятывы

Адным з прыметных вынікаў дзейнасці «Жывых вуліц» стала паліпшэнне ўзаемадзеяння супольнасці ўнутры раёнаў. Мы можам казаць аб поспеху ініцыятывы ў стварэнні актыўных сувязей і кантактаў. Таксама арганізатары могуць пахваліцца, што наведвальнасць іх мерапрыемстваў пастаянна расце.

Разам з тым, мы павінны разумець, што ініцыятыва «Жывыя вуліцы» працуе са сторытэлінгам як інструментам інтэрпрэтацыі калектыўнай памяці і спосабам падключэння мясцовых жыхароў. Але калі разумець сторытэлінг як расказанне гісторыі кімсьці для кагосьці (а фармат экскурсій менавіта гэта і прадугледжвае), то ўзнікае шэраг пытанняў. Па-першае, хто «мае права» на расказанне гісторыі? Па-другое, якое пасланне заключанае ў гэтых гісторыях? Каму яны цікавыя і што закліканыя правакаваць? Як суадносяцца ў іх лакальны і нацыянальны нарратывы?

У Беларусі таксама існавалі падобныя праекты: пачынанне беларускага гісторыка Цімафея Акудовіча «Набліжэнне» [3], дзе ён і іншыя экскурсаводы вадзілі экскурсіі па раёнах Мінска, у якіх нарадзіліся, раслі і вучыліся. На працягу дзесяці гадоў «Фэст экскурсаводаў», які праводзіўся ад Беларускага фонду культуры і Беларускага камітэта ICOMOS [4], знаёміў жыхароў рэгіёнаў, гарадоў, вёсак, раёнаў і нават вуліц з тымі помнікамі, каля якіх яны жывуць і гуляюць кожны дзень. Або экскурсіі Вольгі Малафеечавай, брэсцкай экскурсаводкі, якая стварыла мясцовы брэнд – дворыкі Брэста. У часы пандэміі Covid-19, увесну 2020 года, Вольга вырашыла сабраць жадаючых пагуляць па дварах і з тых часоў ператварыла іх у сапраўдны брэнд горада [5].

Прыклад вільнюскай арганізацыі «Жывыя вуліцы» паказвае, што беларусы рухаліся ў правільным кірунку, і гэты рух ва ўмовах спакойнага развіцця, несумненна, дасць свой плён, а менавіта – паспрыяе вяртанню жыхарам беларускіх гарадоў іх права на горад.

← Экскурсіі праекта «Жывыя вуліцы».
Фота з сацсетак ініцыятывы

Цімафей Акудовіч
«Набліжэнне»

[3] <https://www.youtube.com/@НАБЛІЖЭННЕ/videos>

«Фэст
экскурсаводаў»

[4] <http://festguides.by/program/>

Вольга Малафеечова
Дворыкі Брэста

[5] https://youtu.be/bg6wry7y7ik?si=U-UADmLV1_S6aIRT